

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ

Запропоновано методичний підхід до оцінки фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, який побудовано на основі традиційного підходу до діагностики кожного з економічних процесів. Визначено складові фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, як індикатори його оцінки.

Предложен методический подход к оценке финансового потенциала административно-территориальной единицы, построенный на основе традиционного подхода к диагностике любого экономического процесса. Определены составляющие финансового потенциала административно-территориальной единицы, как индикаторы его оценки.

Постановка проблеми. Проблема недостатнього фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні останнім часом набула статусу однієї з найгостріших. Це пов'язано, зокрема з тим, що соціально-економічний розвиток країни значною мірою залежить від ефективності використання фінансового потенціалу окремої адміністративно-територіальної одиниці (далі АТО). Забезпечення такої ефективності ставить на порядок денний питання формування стійкої у просторі та часі системи показників його оцінювання.

З цього приводу В. Василенко [1] вказує: "нестійкий характер економічного та соціального розвитку території різного масштабу – починаючи з невеликих населених пунктів і закінчуючи крупними регіонами

---

* І.І. Гринащук – здобувач кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету

(областями) або державою в цілому – актуалізує пошук та використання сучасного наукового інструментарію (способів, методів, методик), здатного сканувати (розглядати поелементно) відповідний економічний простір. В даний час таким інструментарієм стає економічна діагностика".

Торкаючись цієї ж проблеми В. Лексін [2] пропонує визначати економічну діагностику як сукупність спеціальних інформаційно-аналітичних технологій. Ці технології, на його думку, повинні забезпечувати:

по-перше, – описування регіональних ситуацій та проблем через характерні для них показники та параметри;

по-друге, – ідентифікацію ситуації, прив'язуючи їх до відомих типологічних груп;

по-третє, – надання кількісної та якісної оцінки ситуаціям та проблемам, що їх діагностують;

по-четверте, – встановлення та оцінювання внутрішніх та зовнішніх причин відповідного стану ситуацій чи проблем.

Такі вимоги до процесу діагностики економічних ситуацій доцільно покладати і в основу методики оцінки фінансового потенціалу АТО. Це обумовлено тим, що рівень фінансового потенціалу, як і кожного економічного процесу, залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів впливу, має кількісні та якісні характеристики, за якими визначаються типові ознаки розвитку окремих АТО.

Таким чином, оцінку фінансового потенціалу АТО доцільно побудувати в рамках розглянутих елементів економічної діагностики та здійснювати за наступними напрямками. По-перше, – оцінювання стану соціально-економічного розвитку АТО, що обґрунтовано головною метою її формування та функціонування – сталий соціально-економічний розвиток території. По-друге, – в рамках оцінки кількісних показників фінансового потенціалу АТО визначити наявну сукупність фінансових ресурсів АТО необхідних для забезпечення органами місцевого самоврядування своїх функцій та повноважень. По-третє, – визначення ступеня фінансової

стійкості АТО як одного із джерел формування резервів розвитку її фінансового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час існує багато теоретичних та методичних розробок, пов'язаних з дослідженням фінансового потенціалу АТО. Окремі із них висвітлені у роботах провідних російських та українських учених: С. Артемьева, М. Васильєвої, С. Зенченко, О. Комеліної, С. Шумської та інших. Однак, мало хто з науковців підходить до цього питання з позиції економічного процесу, який потребує діагностики за всіма його структурними елементами.

Метою роботи є систематизація існуючих підходів до визначення рівня соціально-економічного розвитку АТО, наявності фінансових ресурсів та стану її фінансової стійкості як індикаторів оцінки фінансового потенціалу АТО.

Викладення основного матеріалу. Результат аналізу економічної літератури з питань оцінювання соціально-економічного, ресурсного та фінансового стану територіальної одиниці дозволив визначити первинні показники їх оцінки.

Кожен з підходів до оцінки соціально-економічного розвитку території, в першу чергу, відрізняється кількісним та якісним складом показників його оцінювання. Стосовно кількості оціночних показників, то їх варіативність складає від одного до п'ятдесяти двох. При цьому, наприклад, В. Артеменко [3] пропонує оцінювати соціально-економічний розвиток АТО показниками якості життя населення, М. Долішній, Я. Побурко, В. Карпов, [4, 5] – показниками результатів, досягнутих в окремих сферах діяльності суб'єктів господарювання.

Очевидно, що для оцінки соціально-економічного стану розвитку АТО не можна обмежитися показниками соціального або економічного розвитку, їх необхідно розглядати у комплексі. Залишається питання кількісного складу такого комплексу. На думку автора статті, раціональним є використання методики оцінки соціально-економічного розвитку регіонів

України запропонованою Державним комітетом статистики України [6]. Це дозволить уникнути проблем із збором інформації, що висвітлює стан такого розвитку, а також забезпечує гарантії достовірності та її доступності для усіх категорій користувачів.

У науковій літературі щодо питання оцінки наявності фінансових ресурсів території також не спостерігається одностайної думки. Так, О. Комеліна [7] джерелом створення фінансових ресурсів регіону вбачає валовий внутрішній продукт. Російський учений Т. Рассолова [8] фінансові ресурси територіальної одиниці розглядає лише в рамках доходів місцевих бюджетів. Однак, в умовах гострої обмеженості фінансової забезпеченості місцевого самоврядування, з метою виявлення резервів фінансових ресурсів, оцінку останніх потрібно проводити за усіма джерелами їх формування, а саме: фінансові ресурси, що перебувають у розпорядженні органів державного управління, фінансові ресурси суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності й видів діяльності та фінансові ресурси населення.

При аналізі літератури з питань дослідження сутності фінансової стійкості АТО виявлено, що більшість науковців під фінансовою стійкістю територіального утворення розуміють фінансову стійкість місцевого бюджету, а отже за систему оціночних показників приймають показники достатності доходів місцевих бюджетів для покриття їх видатків за рахунок власних коштів грошових фондів.

Більш ширше поняття фінансової стійкості регіону висвітлює О. Західна [9]. У роботі «Дослідження стійкості фінансової системи регіонального рівня» вона під фінансовою стійкістю регіону розуміє систему, яка характеризується цілісністю і відсутністю суперечностей між її елементами. Спираючись на це визначення доцільно вказати на те, що фінансова стійкість АТО залежить не лише від наявності бюджетних коштів, а і величини фінансових ресурсів суб'єктів господарювання всіх форм власності й видів економічної діяльності та величини наявних доходів

населення, що продиктовано структурою фінансових ресурсів територіального утворення. Однак, у цій роботі автор [9] формулює лише якісні характеристики фінансової стійкості регіону, кількісні ж її характеристики знаходимо у роботі І. Камінської.

Запропонована І. Камінською [10] система індикаторів оцінки фінансової стійкості регіону охоплює всі структурні складові фінансового потенціалу АТО і характеризує його за системою кількісних та якісних показників, з чим автор статті абсолютно погоджується. До того ж, структурно, ця система індикаторів побудована на основі структуризації суб'єктів фінансових відносин, що корелює з визначенням кількісної складової фінансового потенціалу АТО. До них автор відносить: індикатори фінансової стійкості місцевого бюджету; індикатори фінансової стійкості суб'єктів господарювання регіону; індикатори фінансової стійкості населення регіону; індикатори інвестиційної стійкості регіону; індикатори стійкості кредитно-банківських установ регіону; індикатори фінансової стійкості позабюджетних фондів.

Така система індикаторів оцінки фінансової стійкості регіону потребує незначного корегування, оскільки з прийняттям Бюджетного кодексу України у 2001 році формування позабюджетних фондів органів місцевого самоврядування було заборонено. Таким чином, відпадає потреба розрахунку індикаторів фінансової стійкості позабюджетних фондів у сукупності показників оцінки фінансової стійкості АТО.

Узагальнюючи досвід науковців щодо оцінювання складових економічного стану АТО пропонується розглянути підходи до оцінки соціально-економічного розвитку, наявності фінансових ресурсів та фінансової стійкості АТО покласти в основу визначення індикаторів фінансового потенціалу територіального утворення.

На рис. 1 представлена структура складових оцінки фінансового потенціалу АТО.

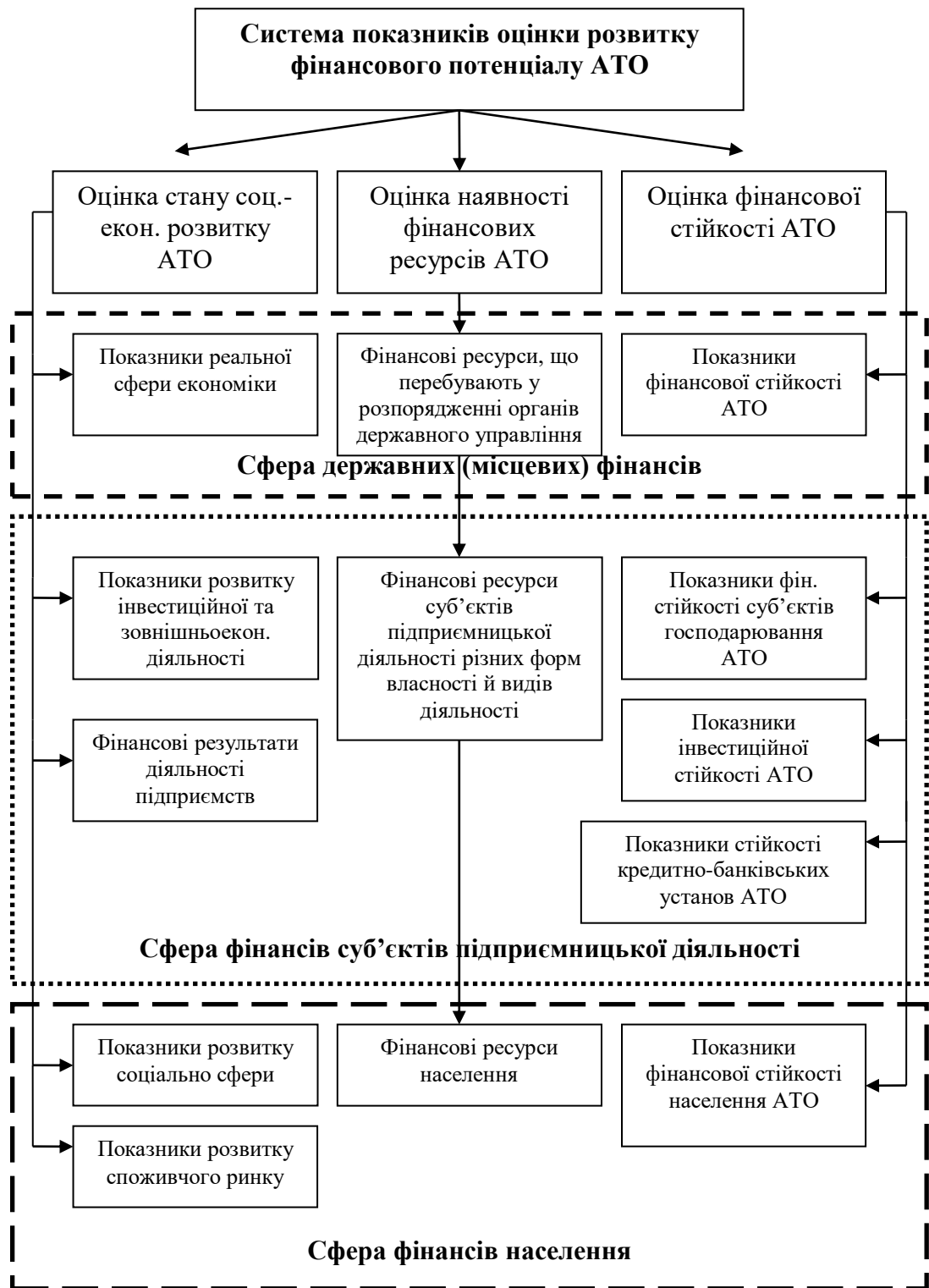

Рис. 1 Структура складових оцінки фінансового потенціалу (розроблено автором за [6,10,11])

* $I_{ФП}$ – інтегральний індекс фінансового потенціалу АТО; $I_{СЕР}$ - інтегральний індекс соціально-економічного розвитку АТО; $I_{ФР}$ - інтегральний індекс сукупності фінансових ресурсів АТО; $I_{ФС}$ - інтегральний індекс фінансової стійкості АТО.

Представлена схема показників оцінки фінансового потенціалу АТО має ряд особливостей.

По-перше, показники оцінки фінансового потенціалу АТО згруповані за сферами економічної діяльності суб'єктів фінансових відносин – державні (місцеві) фінанси, фінанси юридичних та фізичних осіб. Це дозволяє оцінювати кожне із джерел формування фінансового потенціалу АТО, тобто у сфері функціонування державних (місцевих) фінансів, у сфері фінансів суб'єктів підприємницької діяльності та фінансів населення. Очевидно, рівень фінансового потенціалу залежить не лише від наявності визначеної величини фінансових ресурсів, а й від того наскільки органи місцевого самоврядування відповідної АТО здатні створити сприятливі умови до нарощення фінансової бази у вказаних сферах економічної діяльності.

По-друге, оціночні показники складових фінансового потенціалу АТО визначаються інтегральними показниками-індексами (інтегральний індекс соціально-економічного розвитку АТО (I_{CER}), інтегральний індекс сукупності фінансових ресурсів АТО ($I_{ФР}$), інтегральний індекс фінансової стійкості АТО ($I_{ФС}$), на основі яких і визначається інтегральний індекс фінансового потенціалу АТО ($I_{ФП}$). На основі цих індексів відповідній АТО присвоюється рейтинг, за яким визначається рівень її фінансового потенціалу. В умовах централізації державної влади, застосування рейтингового оцінювання показників діяльності АТО дозволяє виявити потенціал, а зокрема фінансовий потенціал, тобто можливості до розвитку за рахунок власних ресурсів й формувати виважену та справедливую політику міжбюджетного регулювання.

На сьогоднішній день за умов існування різних методів інтегрального оцінювання показників діяльності суб'єктів ринкового простору дозволяє обрати саме ті методи, застосування яких призводить до об'єктивності оцінювання економічних процесів та явищ.

У табл. 1 представлені методичні рекомендації щодо оцінювання фінансового потенціалу АТО на основі узагальнення існуючих підходів до визначення його складових.

Таблиця 1

Методика розрахунку інтегральних показників-індексів оцінки фінансового потенціалу АТО

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення	Методичні рекомендації
1	2	3	4
Інтегральний індекс фінансового потенціалу АТО (метод геометричної середньої)	Інтегральний індекс фінансового потенціалу АТО $I_{ФП} = \sqrt[3]{I_{СЕР} * I_{ФР} * I_{ФС}}$	$I_{ФП}$ – інтегральний індекс фінансового потенціалу АТО; $I_{СЕР}$ – інтегральний індекс соціально-економічного розвитку АТО; $I_{ФР}$ – інтегральний індекс сукупності фінансових ресурсів АТО; $I_{ФС}$ – інтегральний індекс фінансової стійкості АТО.	Мультиплікативний метод визначення $I_{ФП}$ дозволяє врахувати взаємний вплив ефектів, які досягнуто у різних сферах діяльності, або отримано у результаті виконання різних управлінських функцій [5].
Інтегральний індекс соціально-економічного розвитку АТО (метод геометричної середньої)	Інтегральний індекс соціально-економічного розвитку АТО $I_{СЕР} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^m I_{ij}} ;$ Частковий показник-індекс стану соціально-економічного розвитку АТО за сферами економічної діяльності $I_{ij} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^m (1 + a_{ij})} - 1 ;$ Стандартизація первинних показників оцінки стану соціально-економічного розвитку АТО $a_{ij} = \frac{a_{ij}^{факт}}{a_{ij}^{серед}}$	I_{ij} – часткові показники-індекси стану соціально-економічного розвитку АТО за сферами економічної діяльності; i – номер АТО ($i=1,2,\dots,m$); j – номер показника ($j=1,2,\dots,n$); n – кількість оціночних показників; m – кількість АТО; a_{ij} – стандартизовані первинні показники стану соціально-економічного розвитку АТО; $a_{ij}^{факт}$ – фактичне значення первинного показника стану соціально-економічного розвитку АТО; $a_{ij}^{серед}$ – середнє значення первинного показника стану соціально-економічного розвитку АТО за всією сукупністю АТО.	Часткові показників стану соціально-економічного розвитку АТО є також інтегральними індексами, які визначаються за формулою модифікованої геометричної середньої, що виключає можливість отримання за результатами розрахунків нульового їх значення [10]. Якщо первинний показник відображає негативний вплив на результативність діяльності, то тоді для розрахунку часткового інтегрального індексу береться не пряме (a_{ij}), а обернене значення ($1/a_{ij}$) первинного стандартизованого показника стану соціально-економічного розвитку АТО Стандартизація показників соціально-економічного розвитку АТО полягає у визначенні відносного відхилення первинного показника від середнього значення цього показника за всією сукупністю АТО [5].

1	2	3	4
Інтегральний індекс сукупності фінансових ресурсів АТО (метод сум)	Інтегральний індекс сукупності фінансових ресурсів АТО $I_{\Phi P} = \sum_{i=1}^n I_{ij} ;$ <p>Частковий показник-індекс наявності фінансових ресурсів за сферами економічної діяльності</p> $I_{ij} = \frac{a_{ij}^{\text{факт}}}{a_{ij}^{\text{базов}}} ;$ <p>Базовий показник наявності фінансових ресурсів за усією сукупністю АТО</p> $a_{ij}^{\text{базов}} = \sum_{i=1}^n a_{ij}^{\text{факт}} .$	I_{ij} – часткові показники-індекси наявності фінансових ресурсів АТО за сферами економічної діяльності; a_{ij} – первинні показники наявності фінансових ресурсів АТО за сферами економічної діяльності. $a_{ij}^{\text{базов}}$ – базовий показник наявності фінансових ресурсів за усією сукупністю АТО	Застосування методу сум при розрахунку інтегрального індексу сукупності фінансових ресурсів АТО продиктовано умовами його використання: 1. однакова важливість усіх показників; 2. однаковий масштаб усіх показників; 3. єдиний базовий показник [12].
Інтегральний індекс фінансової стійкості АТО (метод геометричної середньої)	Інтегральний індекс фінансової стійкості АТО $I_{\Phi C} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^m I_{ij}} ;$ <p>Частковий показник-індекс фінансової стійкості АТО за сферами економічної діяльності</p> $I_{ij} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^m (1 + a_{ij})} - 1$ <p>Стандартизація первинних показників фінансової стійкості АТО</p> $a_{ij}^c = \frac{X_{ij}}{X_{\Pi i}}, \quad a_{ij}^{\text{dec}} = \frac{X_{\Pi i}}{X_{ij}}$	a_{ij}^c і a_{ij}^{dec} – відповідно індикатор-стимулятор і індикатор-дестимулятор; X_{ij} – фактичне значення і-го індикатора фінансової стійкості j-ої АТО; $X_{\Pi i}$ – порогове значення і-го індикатора фінансової стійкості j-ої АТО	Стандартизацію показників фінансової стійкості зводиться до порівняння фактичних даних з пороговими. Це обумовлюється тим, що первинними показники оцінки фінансової стійкості суб'єктів господарювання є нормовані фінансові коефіцієнти [10][[]].

Використання даної методики розрахунку фінансового потенціалу АТО дозволяє отримати інтегральні індекси складових останнього на основі яких і визначаються рейтинги АТО окремо за рівнем їх соціально-економічного розвитку, наявності фінансових ресурсів та фінансової стійкості. Найбільші значення інтегральних показників за переліченими напрямками функціонування АТО дозволяють стверджувати про певний рівень її

розвитку, а отже таким АТО присвоюється найвищий ранг (перший «1») рейтингової оцінки. І відповідно, територіям, що мають найнижчі інтегральні індекси – найнижчий ранг (в рамках проведеного дослідження оцінки розвитку фінансового потенціалу АТО – двадцять четвертий «24») рейтингової оцінки.

Очевидно, що зміст визначення інтегрального індекс фінансового потенціалу АТО той самий, що і визначення значень інтегральних показників його складових. За результатами розрахунків визначаються АТО, що мають високий рівень фінансового потенціалу, середній і відповідно низький. Значення $I_{\Phi\Pi}$ знаходиться у межах $0 < I_{\Phi\Pi} < 1$.

У табл. 2 представлені результати апробації методики оцінки фінансового потенціалу АТО – областей України за даними 2008 р.

Таблиця 2

Рейтингова оцінка фінансового потенціалу АТО

АТО (область)	Інтегральний індекс соціально-економічного розвитку АТО		Інтегральний індекс наявних фінансових ресурсів АТО		Інтегральний індекс фінансової стійкості АТО		Інтегральний індекс фінансового потенціалу АТО	
	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг
Вінницька	0,090	10	0,901	20	0,752	9	0,394	12
Волинська	0,067	17	0,833	24	0,607	24	0,324	22
Дніпропетровськ	0,342	2	1,194	2	0,726	14	0,667	2
Донецька	0,475	1	1,113	4	0,799	3	0,751	1
Житомирська	0,073	15	0,855	23	0,781	4	0,365	15
Закарпатська	0,062	20	1,003	10	0,696	19	0,352	19
Запорізька	0,157	6	1,014	9	0,799	2	0,503	6
Івано-Франківська	0,089	11	1,115	3	0,654	21	0,402	11
Київська	0,156	7	1,070	6	0,647	23	0,476	7
Кіровоград	0,059	22	1,015	8	0,758	8	0,358	17
Луганська	0,159	5	0,993	12	0,807	1	0,504	5
Львівська	0,142	8	0,980	13	0,739	11	0,468	8
Миколаївська	0,079	13	1,112	5	0,766	6	0,407	10
Одеська	0,174	4	1,203	1	0,765	7	0,543	4
Полтавська	0,115	9	0,994	11	0,780	5	0,447	9
Рівненська	0,064	19	0,975	14	0,740	10	0,359	16
Сумська	0,068	16	0,921	17	0,726	13	0,357	18
Тернопільська	0,054	23	0,894	22	0,649	22	0,316	24
Харківська	0,243	3	1,022	7	0,730	12	0,566	3
Херсонська	0,060	21	0,913	19	0,660	20	0,331	21
Хмельницька	0,075	14	0,917	18	0,715	17	0,367	14
Черкаська	0,080	12	0,971	16	0,721	16	0,382	13
Чернівецька	0,048	24	0,975	15	0,724	15	0,324	23
Чернігівська	0,066	18	0,900	21	0,707	18	0,347	20

Розраховано автором за даними Державного та обласних комітетів статистики України

Аналіз результатів розрахунку рівня фінансового потенціалу АТО (табл. 2) дозволяє зробити наступні висновки. Головними представниками групи АТО з високим рівнем фінансового потенціалу є області з розвинутою виробничою потужністю південно-східного регіону, а саме: Донецька область зі значенням інтегрального показника фінансового потенціалу АТО 0,751 ум. п. і відповідно з присвоєнням йому першого місця в рейтингу областей України, Дніпропетровська область з інтегральним показником 0,667 ум. п. (друге місце у рейтингу) та Харківська область з показником 0,566 ум. п. (третє місце у рейтингу АТО). Особливо слід наголосити на тому, що на формування фінансового потенціалу Донецької області відносно в рівній пропорції вплинули соціально-економічний розвиток АТО, її фінансова стійкість та наявність фінансових ресурсів, тобто за всіма складовими інтегрального показника фінансового потенціалу АТО Донецька область входить до п'ятірки лідерів.

Дещо інші висновки можна зробити за результатами аналізу фінансового потенціалу Дніпропетровської та Харківської областей. Не зважаючи на високу оцінку рівня фінансового потенціалу АТО за показниками фінансової стійкості вони втратили лідируючі позиції. За рейтингом фінансової стійкості АТО Дніпропетровська область займає 14 місце у рейтингу, а Харківська – 12.

Оскільки представлені в табл. 1 досліджувані моделі інтегральної оцінки складових фінансового потенціалу АТО дозволяють визначити вплив кожного із показників, що формують у даному випадку фінансову стійкість АТО, можна стверджувати, що негативний вплив на стан фінансового потенціалу Дніпропетровської області спричинив низький рівень результатів діяльності кредитно-банківських установ АТО. На низький результат фінансової стійкості Харківської області вплинуло зниження інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності АТО.

До АТО з найнижчим рівнем фінансового потенціалу відносяться Тернопільська, Чернівецька та Волинська області. Інтегральний показник

фінансового потенціалу Тернопільської області у 2008 році дорівнював 0,316 ум. п. з присвоєнням 24 місця у рейтингу, відповідно Чернівецької області – 0,324 ум. п. із 23-ім місцем у рейтингу та Волинської – 0,324 ум. п. із 22-им місцем у рейтингу. На формування показника фінансового потенціалу цих АТО вплинули низький рівень соціально-економічного розвитку, відсутність фінансових ресурсів у достатньої кількості для забезпечення функціонування АТО та резервів до їх розвитку.

Висновки. Дослідження фінансового потенціалу АТО як економічного процесу, на сьогодні, продиктовано складними умовами його формування та використання. Покладений в основу оцінки фінансового потенціалу процес діагностики дозволяє не лише визначати сформований його рівень, а й створювати умови до його нарощування шляхом усунення причин, що цьому заважають у кожній адміністративно-територіальній одиниці.

Список літератури:

1. Василенко В. Методология экономической диагностики регионов // Экономика Украины. – №9. – 2008. – С. 4 – 17.
2. Лексин В. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России (вводная лекция предлагаемого учебного курса). // Российский экономический журнал. – № 9-10. – 2003. – С. 64-86.
3. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів // Регіональна економіка. – 2006. – №2. – С. 90-97.
4. Про рівномірність економічного розвитку регіонів України / М.І. Долішній, Я.О. Побурко, В.І. Карпов // Регіональна економіка. — 2002. — № 2. — С. 7-17.
5. Побурко Я., Пушак Я. Інтегральні оцінювання результатів соціально-економічної діяльності регіону: методологічний підхід // Регіональна економіка – 2006. - №4. – С. 66-73.
6. Державний комітет статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Комеліна О.В. Фінансовий потенціал регіону: сучасні проблеми формування та використання // Економіка і регіон. – 2003. – №1. – С. 30-35.
8. Рассолова Т.Л. Согласование расходных и доходных полномочий в бюджетной системе России: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук спец. 08.00.10 / Рассолова Татьяна Леонидовна; Орловский гос. технический ун-т. - Орел, 2006. – 21 с.
9. Західна О. Р. Дослідження стійкості фінансової системи регіонального рівня // Науковий вісник НЛТ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 170-176.
10. Камінська І.М. Діагностика фінансової стійкості регіонів України:http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/.../zbirnuk_O_FN_5_C_1_193.pdf
11. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки // Фінанси України. – 2007. – №5. – С. 55-64.
12. Трийд О.М., Орехова К.В. Удосконалення методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємства // Сбірник наукових праць «Вісник Університету банківської справи». – 2008. – №1 (червень). – С. 68-73.